
SIDOTTU RATKAISUVALTA

eli miksi Jumala ei luonut taivasta hanhille

Pasi Turunen

"Kuljetettuna oleminen", sanoo uskonpuhdistaja Martti Luther, "taas ei ole omaa kuljettamista, vaan se on vietäväksi joutumista, niin kuin saha tai kirves on työntekijän käytössä." Reformaattorin näkemys ihmistahdon kyvyistä ja rajoituksista herättää yhä keskustelua, kuten voi havaita hänen merkkipaaluteoksensa *Sidottu Ratkaisuvallta* suomenkielisen painoksen marginaaliin kirjoitetuista "lukijapalautteista". Kuljettaminen tarkoittaa lyijykynän mielestä "oikeammin: antautumista". "Höpö, höpö. Saha ja kirves eivät 'antaudu'", vastaa kuulakärkikynä.

Ihmisen vapaasta tahdosta ja sen osallisuudesta pelastukseen on käyty kristillisen historian aikana useita merkittäviä keskusteluita. **Augustinuksen** ja **Pelagiuksen** välinen kiista aiheesta lienee kirkkohistorian kauaskantoisimpia. Augustinuksen jälkiä seuraten **Luther** vastasi uskonpuhdistuksen aikana humanisti **Erasmus Rotterdamilaisen** vapaata tahtoa puolustaneeseen *Diatribiin* kirjoittamalla teoksensa *Sidottu Ratkaisuvallta*, johon sittemmin Augustanassakin viitataan luterilaisuuden auktoritatiivisena esityksenä aiheesta. **Calvin** kirjoitti predestinaatiosta ja tahdon vapaudesta oman vastineensa **Pigiukselle**. Pohjois-Amerikan kristillisyyden kenties merkittävin teologi **Jonathan Edwards** puolestaan julkaisi 1754 lockelaisessa *common sense* hengessä teologis-filosofisen tutkielman tahdon vapaudesta.

Tämän kirjoituksen tarkoituksena on pyrkiä hahmottamaan Lutherin näkemyksen pääpiirteet sellaisena kuin ne avautuvat *Sidottu Ratkaisuvallta* –kirjassa.

TAUSTA

Martti Lutherin Tunnustus – Erasmuksen Diatribi

Vastuksena paavi Leo X:n pannaanjulistukselle Luther kirjoitti 1520 lyhyen ja kärkevän *Tunnustus* –nimisen kirjoitelman. Siinä hän muun muassa toteaa vapaasta tahdosta, että se vailla armoa kykenee tekemään vain syntiä ja tulemaan alati vain huonommaksi. Päinvastoin kuin paavi väittää ei vapaa ratkaisu siis kykene edes "valmistautumaan armoon pääsyä varten." Luther päätyykin pitämään vapaata ratkaisua pelkkänä tyhjänä nimityksenä ja harhakuvana. Hyvä ja pahakaan eivät ole omassa vallassa, vaan kaikki tapahtuu ehdottoman välttämättömyyden pakosta. Kuitenkin hän

sanoo vapaalla ratkaisulla olevan sijansa ajallisissa ja ihmistä koskevissa asioissa. Mutta "Jumalaan päin vapaa ratkaisu on toimimaton".

Opetus siitä, ettei ihminen kykene edes tahtomaan mitään pelastavaa hyvää oli Lutherin mukaan välttämätöntä, jotta armon lahja luonne säilyisi, eikä kukaan erehtyisi ajattelemaan, että armo saadaan omien tekojen tähden.

Vapaa tahto tyhjä nimitys? Kaikki, hyvä ja paha, tapahtuu välttämättömyyden pakosta? Tällaiset väitteet saivat oman aikansa humanistisen koulutuksen saaneen jumaluusoppineen Erasmus Rotterdamilaisen vastaamaan Lutherille vapaata ratkaisuvallaa käsittelevällä tutkielmalla. Erasmus on Lutherin kanssa eri mieltä tahdon kyvyistä ja päätyy määrittelemään vapaan ratkaisuvallan tavalla, jota Luther sittemmin kovin sanoin arvostelee, ei ainoastaan epäraamatulliseksi, vaan myös sisäisesti ristiriitaiseksi. Ensin kuitenkin lyhyesti halkileikkaus Erasmuksen argumenteista.

Vapaa ratkaisuvallalta ja sen merkitys Erasmuksen mukaan

Erasmus määrittelee vapaan ratkaisun "siksi inhimillisen tahdon kyvyksi, jonka voimasta ihminen kykenee liittymään siihen, mikä johdattaa iankaikkiseen autuuteen, tai kääntymään pois siitä." (I b 10; SR/369). Hän on toisaalta valmis hyväksymään, ja pitää "varsin todennäköisenä" sitä näkemystä, että "ihminen vailla erikoisarmoa ei voi tahtoa sitä, mikä hyvä on..." (II a 12; SR/378).

Ihmisellä on siis jossain määrin vapaa ratkaisuvallalta. Tätä ajatusta tukevat kaikki Raamatun kehotukset ja varoitukset. Ne pikemminkin menettävät merkityksensä, jos kaiken esitetään tapahtuvan välttämättömyyden pakosta. Sellaiset jakeet, joissa käsketään parannukseen ja kääntymykseen, käsketään valita elämä tai kuolema, tai varoitetaan luopumuksesta osoittavat pikemminkin, että ihmiselle on jätetty valinnan vapaus.

Ilman ihmisen kykyä valita ei synnin tekijää voitaisi myöskään oikeutetusti pitää vastuullisena pahoista teoista eikä hyvistä teoista palkita. "Ellei tahto olisi ollut vapaa, ei syntiä olisi voitu lukea hänen syykseen, koskapa se lakkaa olemasta syntiä, jos sitä ei ole tehty tahtona ... kuinka voimme alkaa puhua ansiosta, jos on olemassa aina jatkuva välttämättömyyden pakko eikä millonkaan vapaata tahtoa?" Erasmus kirjoitti.

Jumalan ehdottoman varmaan ennaltatietämiseen sisältyvä tapahtumien välttämättömyys ei sekään sulje pois vapaata tahtoa, koska ennaltatietämys ei aiheuta tulevia tapahtumia. "Satummehan mekin tietämään ennakoita yhtä ja toista, mikä sitten ei tapahdu sen tähden, että me sen ennalta tiedämme," Erasmus selvittää, "vaan me tiedämme näitä ennakoita sen tähden, että ne tulevat

tapahtumaan. Eihän esimerkiksi auringon pimennys tapahdu sen tähden, että astronomit jo edeltäpäin ovat sanoneet sen tapahtuvan...". Niinpä voidaan sanoa, että Jumala vihaa syntymättömiä koska tietää ennalta mitä pahaa he tulevat tekemään, ja toisaalta että Jumala vihaa syntyneitä koska nämä tekevät vihan ansaitsevia pahoja tekoja.

Vapaan ratkaisuvallan säilyttäminen ihmisellä oli Erasmukselle tärkeää sillä, kuinka Jumala ensinkään voisi oikeudenmukaisesti tuomita jumalattomia kadotukseen, mikäli nämä tekevät syntiä välttämättömyyden pakosta?

LUTHER VASTAA ERASMUKSELLE

Lutherin näkemys tahdosta ja tahdon vapaudesta

Lutherin käsitys ihmisen tahdosta on nyansoidumpaa kuin hänen päällisin puolin ehdottoman jyrkkä ja peräänantamaton ilmaisutapansa antaisi ymmärtää. Erasmusta vastaan kohdistamansa kritiikin lomassa hahmottuu hiljalleen Lutherin tarkempi näkemys vapaasta ratkaisuvallasta.

Luther mieluusti luopuisi koko "vapaa ratkaisuvallasta" nimityksestä, koska se johtaa ihmiset kuvittelemaan kykenevänsä ansaitsemaan pelastuksen omien kykyjensä perusteella. Mutta hän on valmis tekemään myönnytyksen mikäli termi määriteltäisiin oikein ja tarkasti. Ihmisellä onkin Lutherin mukaan vapaus hänen "alapuolellaan" olevissa luonnollisissa asioissa, mutta ei niissä, mitkä ovat hänen "yläpuolellaan" ja koskevat armoa ja hänen iankaikkista autuuttaan, siis pelastumista. Luther ohjaa vapaan ratkaisuvallan oikeassa määrittelemisessä:

”Ellemme halua kokonaan luopua tästä sanasta, mikä olisi varmintä ja eniten kristillistä, niin opettakaamme toki käyttämään sitä vilpittömästi. Älköön ihmisille myönnettävä vapaata ratkaisuvallaa niissä asioissa, jotka ovat hänen yläpuolellaan, vaan ainoastaan niissä, jotka ovat hänen alapuolellaan, toisin sanoen: tietäköön ihminen, että hänellä on vapaan ratkaisun nojalla oikeus käyttää, käsitellä ja jättää käyttämättä omistamaansa omaisuutta, vaikka tosin siinäkin johtaa yksinomaan Jumalan vapaa ratkaisuvallasta, hänen mielisuosiensa mukaan, mutta ettei hänellä suhteessa Jumalaan eikä missään siinä, mikä koskee joko autuutta tai kadotusta, ole vapaata ratkaisuvallaa, vaan, että hän on joko Jumalan tahdon tai saatanan tahdon vanki, vallanalainen ja orja.” (SR/58)

Vapaa ratkaisuvallasta on oikeammin ymmärrettynä Lutherin mukaan eräänlainen "dispositiivinen ominaisuus ja passiivinen sopivuus", joka kuuluu ihmisyyteen ja jonka vuoksi ihminen, muista luontokappaleista poiketen on iankaikkista elämää tai kuolemaa varten luotuna sopiva joutumaan Pyhän Hengen valtaamaksi ja Jumalan armon täyttämäksi. "Kaikkihan tiedämme, että sitä ei ole annettu puille ja eläimille; sanotaanhan, että Jumala ei ole luonut taivasta hanhille", Luther toteaa. Ihmisillä on siis kyky tahdontoimintoihin (valita, hylätä, hyväksyä, torjua), kyky joka erottaa hänet

luontokappaleista ja tekee hänestä rationaalisen olennon. Mutta tähän ei sisälly kyky itsenäisesti pyrkiä kohti sellaista mikä on ihmisen käsitys- ja ymmärryskyvyn yläpuolella, ikään kuin tahto voisi itse liikuttaa itseään ja saattaa alulle jotakin pelastavaa hyvää. Silloinhan ei tarvittaisi armoa eikä Pyhää Henkeä, Luther sanoo.

Yhteiskunnallisen ja siveellisen lain mukaiseen vanhurskauteen nähden vapaa ratkaisu kykenee edistymään Lutherin mukaan jossakin määrin. Mutta Jumalan vanhurskautta se ei kykene saavuttamaan ja on tässä suhteessa tyhjän veroinen. Luther on siis valmis tekemään eräitä myönnytyksiä, vaikka katsookin, että perimmäisessä mielessä vapaa ratkaisuvälta on yksinomaan Jumalan ominaisuus.

Menetetty vapaus ja synnin orjuuttama tahto

Luther tarttuu muutamaaan otteeseen Erasmuksen vapaan tahdon määritelmään ja syyttää sitä epäjohdonmukaiseksi. Samalla käy ilmi miksi Luther pitää tahtoa sidottuna:

”Sinä myönnät, että ihminen vailla erikoisarmoia ei voi tahtoa sitä, mikä hyvä on ... sinä myönnät siis, että vapaa ratkaisu ei voi tahtoa sitä, mikä hyvä on, toisin sanoen siis, että se ei kykene liittymään siihen, mikä kuuluu iankaikkiseen autuuteen, niin kuin sinun määritelmäsi kuuluu. Jopa vähän aiemmin olit sanonut, että inhimillinen tahto synnin jälkeen on siinä määrin turmeltunut, että sen on vapautensa menettäneenä pakko palvella syntiä, voimatta palautua parempaan elämään ... Siinä hän nyt on omien selvien sanojensa vangitsemana: tahto menetettyään vapautensa pakottuu joutumaan synnin orjuuteen ja siinä pysymään! Mikä verraton vapaa ratkaisu, joka Erasmuksen oman selityksen mukaan menetettyään vapautensa on orja!” (SR/105-6)

Luther puolustaa alkuperäistä määrittelyään vapaasta tahdosta tyhjänä nimityksenä, koska synnin seurauksena vapaus on menetetty ja tahto orjuutettu synnin alaisuuteen niin, että meidän on "pakko palvella syntiä, me tahdomme syntiä ja paha". Jos siis vapauden menetyksestä johtuu, että meidän on pakko palvella syntiä voimatta tahtoa hyvää on Lutherin mielestä täysin asianmukaista sanoa meidän tekevän syntiä "välttämättömyyden pakosta". Jos Erasmuksen mukaan tahto "itsenäisesti" kykenisi pelastamaan hyvään ei jäisi mitään sijaa armolle ja Pyhän Hengen työlle.

Luther torjuu ehdottomasti jonkinlaisen "puhtaan tahtomisen tilan", jossa tahto olisi aivan kuin "ei kenenkään maalla" ja siitä kykenevä itsenäisesti kääntymään jompaankumpaan suuntaan hyvään tai pahaan. Tätä ajatusta hän pitää pelkkänä "dialektisena sepitteenä", koska tahto on aina joko Jumalan tai saatanan vaikutuspiirissä:

"...Kristus sanoo: 'Joka ei ole minun kanssani, se on minua vastaan' (Luuk. 11:23); hän ei sano: 'Joka ei ole minun kanssani eikä ole minua vastaan, hän on siltä väliltä'. Sillä jos Jumala on meissä, on saatana kaukana, ja käsillä on vain sen tahtominen, mikä hyvä on. Jos Jumala

on kaukana, on saatana saapuvilla, ja meissä vain sen tahtominen mikä paha on" (SR/107-8, 256).

Koska ihminen on menettänyt Aadamin lankeemuksessa tahdon vapauden on Lutherin mielestä yhtä tyhjää kutsua menetettyä vapautta vapaudeksi, kuin sanoa terveytensä menettänyttä ihmistä terveeksi. Hän ei siis kiellä, etteikö ihmisellä olisi ollut vapaa tahto ennen syntiinlankeemusta. Ennen kääntymystä ihmisen tahto on synnin orjuuttama, mutta kääntymyksessä toteutuu jälleen tahdon vapaus jossakin merkityksessä. Tahdon vapaus on todellista silloin, kun se uudestisyntymisen ja Pyhän Hengen työn vaikutuksena tulee "Jumalan juhdeksi", kun Jumala istuu sen selkään ja ajaa sillä. Tätä Luther kutsuu "Kuninkaalliseksi vapaudeksi". Kun meidän tahtomme on Pyhän Hengen muuttama ja hellästi henkeyttämä me jälleen mielihyvin tahdomme ja teemme sitä mikä todella on hyvää, niin kuin ennen tahdoimme paha. Jumalan lapset siis tekevät Lutherin mukaan hyvää tahto vapaana, mielihyvällä, niin kuin he ennen kääntymystään tekivät mielihyvällä paha.

Jumalan edeltätietäminen ja välttämättömyyden pakko

Jo edellä viitattiin siihen, että Lutherin mukaan ihminen tekee syntiä "välttämättömyyden pakosta", koska syntiinlankeemus on turmellut tahdon ja orjuuttanut sen syntiin. Pelastavan, Jumalalle kelpaavan hyvän tekeminen on ihmiselle mahdotonta, vaikka hän kykeneekin ulkoisessa mielessä lain vaatimiin hyviin tekoihin sellaisissa hänen alapuolellaan olevissa asioissa, jotka koskevat jokapäiväistä inhimillistä elämää.

Kun uskonpuhdistaja siis kieltää sen, että ihminen pystyisi mihinkään hyvään on tarkoin huomioitava, että hän puhuu silloin hyvästä soteriologisessa mielessä: ihminen on kykenemätön mihinkään sellaiseen, joka olisi hyvää siinä merkityksessä, että Jumala sen perusteella hyväksyisi ihmisen yhteyteensä. On kysymys *hyvästä, joka vanhurskauttaa Jumalan edessä*. Luther ei kiellä, etteikö ihminen kykene ulkoisesti hyvän tekemiseen.

Toisaalla välttämättömyyden pakkoa käsitellään Jumalan ennaltatietämyksen valossa. Jos kerran Jumala on ennalta nähnyt kuinka asiat tapahtuvat ne tapahtuvat siis välttämättömyyden pakosta. Ne eivät voi tapahtua toisin kuin Jumala näkee niiden tapahtuvan. Erasmuksen kommenttia siitä, että entä jos ihminen päättäisikin toimia toisin kuin Jumala on nähnyt hänen toimivan, Luther pitää tyhjänpäiväisenä kommenttina vapaan ratkaisuvallan kannalta, koska Jumala erehtymättömästi tietää edeltä miten ihminen toimii. Jos hän toimisi toisin olisi Jumala nähnyt sen edeltä. Ja vaikka ihminen ei toimikaan niin kuin toimii siksi, että Jumala edeltä tietää hänen toimivan tietyllä tavalla (tietäminen ei ole tekemisen kausaalinen syy), tapahtuu se minkä Jumala on edeltä nähnyt

tapahtuvaksi silti välttämättä niin kuin Jumala on nähnyt sen tapahtuvaksi. Jumala ei mitenkään voi erehtyä tietämisessään. Muutoin Lutherin mukaan Erasmusella ei olisi mitään varmuutta edes Jumalan lupauksienkaan suhteen. Tästä kaikesta johtuen Luther pitää tiukasti kiinni siitä, että on aivan oikein sanoa kaiken tapahtuvan välttämättömyyden pakosta.

Välttämättömyyden pakosta ei tarkoita pakottamista vastoin tahtoa

Erasmus kritisoi Lutheria siitä kuinka voidaan sanoa, ettei ihminen tee syntiä pakotettuna, jos hän kerran tekee sitä välttämättömyyden aikaansaaman pakon alaisena? Tämä on hyvin keskeinen asia, sillä tekojen palkittavuus ja rangaistavuus riippuu siitä missä määrin ihminen tekee hyvää tai pahaa vapaasti tai pakon alaisena. Millä perusteella Jumalakaan voi palkita tai rangaista teoista, jotka on tehty vastentahtoisesti. Lutherin ratkaisu on hyvin mielenkiintoinen ja ennakoii alustavasti jaottelua "moraalisen" ja "luonnollisen" kykenemättömyyden välillä, joista Jonathan Edwards myöhemmin kirjoittaa omassa tahdon vapautta koskevassa tutkielmassaan.

Luther torjuu väärinkäsityksen siitä, että hän välttämättömyyden pakolla tarkoittaisi toimimista fyysisen pakon alaisena *vastoin tahtoa*. Pikemminkin ihminen tehdessään välttämättä syntiä toimii "*tahdon olemuksen mukaisesti*". Kysymys tahdon olemuksesta langenneessa ihmisessä on tärkeä yksityiskohta Lutherin ajatuskulun ymmärtämiseksi. Tahdon sidonnaisuudesta syntiin johtuu, että ihminen syntiä tehdessään toimii oman tahtonsa mukaisesti– ei vasten tahtoaan, vaan itse asiassa mielihyvin:

"... me teemme halusta ja mielihyvin, tahdon olemuksen mukaisesti; jos näet tahtoa pakotetaan, se ei ole mikään tahto; pakko on pikemminkin niin sanoakseni tahtomattomuutta (noluntas)" (SR/54)

Puhuessaan tahdon sidonnaisuudesta syntiin Luther käyttääkin usein ilmausta "muuttumattomuuden pakon" tai "muuttumattomuuden välttämättömyyden" alaisena toimimisesta. Ihminen ei näin ollen ole pahuuden väkivaltaisen kohtelun kohteena paha tehdessään:

"Välttämättömyydenpakosta, minä sanon, emme väkisin pakotettuina, vaan niin kuin sanotaan, muuttumattomuuden, ei pakon välttämättömyydestä, toisin sanoen: vailla Jumalan Henkeä oleva ihminen ei tosin tee paha väkivallan kohteena aivan kuin joutuen nurin niskoin laahatuksi, niin kuin rosvo tai varas vastoin näiden tahtoa viedään rangaistaviksi, vaan hän tekee sitä itsestään, tahto auliina. Tästä nautinnosta eli tekemisen tahdosta hän ei kuitenkaan voi oman voimansa varassa luopua, sitä pitää aisoissa tai sitä muuksi muuttaa, päinvastoin hän pitkittää tahdonomaista nauttimistaan. Ja vaikka hänet ulkonaisesti väkivalloin pakotettaisiinkin toimimaan toisin, tahto kuitenkin sisäisesti vastahakoisena pakottajalleen tai pidättäjälleen vihastuu; mutta se ei vihastuisi, jos se muuttuisi ja mielellään tottelisi ylivaltaa. Tätä me juuri nimitämme muuttumattomuuden välttämättömyydeksi, toisin sanoen, tahto ei kykene itseään muuttamaan eikä muuanne kääntymään, päinvastoin se kohdatessaan vastusta yhä väkevämmin kiihottuu tahtomisessaan. Tämän todistaa se, että se vihastuu. Näin ei kävisi, jos se olisi vapaa ja jos sillä olisi vapaa ratkaisuvälä." (SR/52-53)

Välttämättömyyden pakolla Luther tuntuu tarkoittavan lähinnä sitä ehdotonta *varmuutta*, jolla asiat tapahtuvat toisaalta Jumalan erehtymättömän ennaltatietämisen, toisaalta ihmisen syntiin sidotun tahdon huomioon ottaen. Ihminen tekee siis varmasti syntiä tahtonsa olemuksen vuoksi. Jumalan edeltätietämys ei Lutherinkaan ajatuksissa kuitenkaan ole synnin kausaalinen syy, vaikka edeltätietämys temporaalisesti edeltää tiedetyn synnin tekemistä. Syy on ihmisen omassa tahdossa, joka varmuudella, ei pakotettuna vasten tahtoaan, vaan omasta halustaan, toimii tietyn biasoitumisen mukaan, koska on synnin orja. Tämän vuoksi ihminen tekee *varmasti / välttämättä* syntiä.

Toinen selventävä katkelma auttaa edelleen ymmärtämään Lutherin näkemystä. Vastatessaan kysymykseen siitä kuinka ihmistä voidaan rangaista vaikka hän ei voi toimia toisin Luther käyttää kahta termiä "pakonomainen välttämättömyys" ja "muuttumattomuuden alainen välttämättömyys"

"...pakonomaisella välttämättömyydellä ei ole ansiota eikä palkkaa. Jos puhumme pakonomaisesta välttämättömyydestä, se on totta, mutta jos me puhumme muuttumattomuuden alaisesta välttämättömyydestä, se on väärin. Sillä kukapa antaisi työmiehelle palkan tai lukisi hänen hyväkseen ansiota vastoin hänen omaa tahtoaan? Niille taas, jotka määrätietoisesti tekevät joko hyvää tai paha, vaikkakaan eivät omin voimin kykene tahtoaan muuksi muuttamaan, tulee luonnonmukaisesti ja välttämättä palkinto tai rangaistus, niin kuin on kirjoitettu: "Sinä annat kullekin hänen tekojensa mukaan" (Room. 2:6). Luonnonmukaisesti seuraa: jos uppoat veteen, hukut, jos voit uida, pelastut" (SR/153)

Pakonomainen välttämättömyys merkitsisi toimimista ulkoisesti pakotettuna vasten tahtoisesti, omaa luontoaan vastaan. *Muuttumattomuuden alainen välttämättömyys* sen sijaan merkitsee, että tahto toimii ilman ulkoista pakkoa "halusta ja mielihyvin tahdon olemuksen mukaisesti". Ratkaisevaa on, että tahto taipuessaan luontonsa mukaisesti pahaan tekee sitä pakottamatta ja vapaasti. Näin Luther selvittää myöhemmin Vanhan testamentin kertomusta Faraosta, jonka sydämen Jumala paadutti. Faraon tahto oli luonnostaan paha. Paaduttaessaan faraon Jumala ei tee väkivaltaa faraon tahtomiselle, koska "häntä *vastoin omaa tahtoaan ei pakoteta*, vaan hänet saatetaan Jumalan luonnonomaisen vaikuttamisen voimasta *tahtomaan oman luontonsa mukaisesti*". Jumala siis panee pahankin palvelemaan luontonsa mukaisesti Hänen päämääriään. Niin tehdessään jumalaton ei toimi vastentahtoisesti, vaan spontaanisti omasta halustaan, vaikka samalla onkin Jumalan providentiaalisen ohjauksen alainen.

Edellä olevan valossa lienee paikallaan se johtopäätös, että Luthern näkemys ihmisen tahdosta on *kompatibilistinen*: Ihminen toimii vapaasti ja spontaanisti oman luontonsa määräämissä puitteissa ilman ulkoista pakkoa. Ihmisen vapaus on aitoa, kun sitä ei sido mikään hänen ulkopuoleltaan asetettu rajoite tai pakko, niin että hän voi toteuttaa omaa haluaan. Ihmisen tahto ja haluaminen on kuitenkin synnin perinjuurin orjuuttama, niin että ihminen ei kykene haluamaan sitä mikä on pelastavaa hyvää.

Siitä, että tahto on sidottu syntiin ei ihminen voi omin avuin vapautua. Tämä on ongelma, johon Luther palaa myöhemmin.

Lutherin vastaus Erasmuksen raamattuteologisiin argumentteihin

Erasmuksen mukaan vapaa ratkaisuvallalla on perusteltavissa sellaisten raamatunkohtien valossa, joissa käytetään ehdollisia ilmaisuja: jos tahdot, jos teet, jos kuulet jne. Tällaisten ilmaisujen täytyy Raamatussa viitata vapaan ratkaisuvallan kykyyn jo siksikin, että synty ei olisi syntiä jos sitä ei tehdä tahto vapaana. Olisi suorastaan naurettavaa ja pilkkaavaa sanoa vaikkapa kuuralle: "Jos tahdot kuulla, kerron sinulle hienon jutun". Luther pitää tällaisia esimerkkejä kuitenkin ihmisjärjen tuotteina.

Aluksi Luther osoittaa, että edes normaalissa kielenkäytössä ehdolliset sanat eivät aina viittaa kykyyn. Lutherin mukaan on virheellistä vetää ehdollisista ilmaisuista tällainen johtopäätös: "Jos tahdot, siis sinä kykenet vapaasti tahtomaankin". *Näin ajatellessa oletetaan ihmisen tahdon olevan eheä ja terve, vaikka Raamattu osoittaa sen olevan turmeltunut ja vanki.*

Ehdolliset muodot eivät lisäksi väitä mitään varmaa. Luther kirjoittaa:

"...minä en jaksaa ymmärtää, millä tavalla näiden sanojen avulla vapaa ratkaisuvallalla voitaisiin todistaa. Onhan tuo sana "jos tahdot" ehdollisessa muodossa, mikä ei mitään varmasti toteuta. Sanovathan dialektikot, että ehdollinen muoto ei väitä mitään varmaksi; esimerkiksi: jos perkele on Jumala, on oikein, että häntä palvellaan; jos aasi lentää, aasilla on siivet; jos vapaa ratkaisuvallalla on olemassa, armo on mitätön" (SR/114).

Luther toteaa vähän myöhemmin:

"Tökköpa tuosta 'kääntykää' myös seuraa, että te kykenette kääntymään? Tökköpa tuosta 'rakasta Herraa, Jumalaasi, koko sydämelläsi' seuraa: siis sinä voit rakastaa koko sydämelläsi? Mikäpä muu on tuontapaisten perustelujen seurauksena kuin se, että vapaa ratkaisu ei tarvitse Jumalan armoa, vaan että se oman voimansa varassa ollen kykenee kaikkeen" (SR/130)

Lutherin mukaan Jumala käyttää ehdollisia ilmaisuja pikemminkin osoittaakseen ihmiselle hänen kyvyttömyytensä ja avuttomuutensa. Lääkäri saattaa kehottaa ylimielistä potilasta tekemään tai jättämään tekemättä, jotain mikä on tälle joko mahdotonta tai vahingollista, jotta potilas kokemuksensa kautta käsittäisi oman avuttomuutensa ja avun tarpeensa. Ei siis ole lainkaan itsestään selvää, että "jos tahdot, jos kuulet" jne. viittaisivat ihmisen kykyyn tehdä sitä mihin Raamatun ehdolliset ilmaukset kehottavat. Niiden kautta pikemminkin "Jumala koettelee meitä

saattaakseen lain avulla meidät tuntemaan voimattomuutemme". "Jos tahdot", ei siis tarkoita samaa kuin "sinä kykenet". Käskyt, ehdot ja toivomusluonteiset sanat eivät ilmaise kykeneväisyyttä, vaan sen mitä olemme velvolliset tekemän, ja siten paljastaa kykenemättömyytemme, jotta ihmisessä syntyisi synnin tunto. Toisaalta – positiiviselta puolelta tarkasteltuna - ehdollisten ilmaisujen tarkoitus on osoittaa mitä meissä voi tapahtua Jumalan voimalla.

Mutta jos ehdolliset ilmaisut, käskyt ja kehotukset todistavat ihmisellä olevan itsenäisen vapaan tahdon kyvyn, silloin Lutherin mukaan ei tarvita armoa eikä Pyhää Henkeä lainkaan.

Laki ja evankeliumi

Lutherin vastaus Erasmuselle pohjautuu vahvasti uskonpuhdistajan näkemykseen lain ja evankeliumin asianmukaisesta erottamisesta ja niiden luonteesta. Luther viittaa apostoli Paavalin sanoihin kirjoittaessaan, että "lain kautta tulee synnin tunto", mutta ei tahdon kyky lain täyttämiseen. Laki on täynnä käskyjä ja vaatimuksia ja ehdollisia ilmauksia. Ja kuitenkin Raamatun mukaan lain täyttäminen on ihmiselle mahdoton asia. Käskyluonteiset Raamatun sanat eivät todista kyvystä. Ne ainoastaan ilmaisevat mitä on tehtävä ja mitä jätettävä tekemättä ja ihmisen kykenemättömyyden täyttää lakia. Näin laki paljastaa ihmiselle, että hän tarvitsee evankeliumia. Laki saa ihmisen tuntemaan oman kurjuutensa ja mahdottomuutensa ja siksi laki näin toimiessaan tekee äärettömän tärkeää työtä. Jumala auttaa niitä, jotka ovat tulleet oman kurjuutensa tuntemaan. Luther sanoo: "Myös tämä on näet huomattava: samoin kuin lain sanaa julistetaan ainoastaan niille, jotka eivät tunne eivätkä tunnusta syntiä – niin kuin Paavali Roomalaiskirjeen 3. luvussa (20. jakeessa) sanoo: 'Lain kautta tulee synnin tunto' –, niin armonkin sana tulee ainoastaan niille, jotka tuntien syntinsä ovat masentuneita ja epätoivon kiusaamia" (SR/136)

Lailla on siis positiivinen käyttö evankeliumin palveluksessa, josta se kuitenkin on pidettävä erillään. Vapaata ratkaisuvalltaa ajetaan käskyillä ja lain uhkauksilla tuntemaan itsensä, jotta se rientäisi Uuden testamentin tarjoamiin lupauksiin.

Lutherin predestinaationäkemys

Jos kerran tahto syntiinlankeemuksen seurauksena on niin sidottu syntiin, että se ei voi tahtoa tai panna alulle mitään sellaista hyvää, joka koituisi iankaikkiseksi elämäksi, kuinka tahto ylipäänsä voi vapautua tästä orjuudestaan, josta se on täysin kykenemätön itseään pelastamaan?

Vastatessaan Erasmuselle Hesekielin kirjan 18 lukua koskevaan selitykseen Luther herättää kysymyksen: "...minkä tähden eräät joutuvat lain vaikutuksen alaisiksi, mutta toiset eivät: nuo ottavat omakseen tarjotun armon, nämä taas sitä halveksivat".

Lutherin vastaus näihin kysymyksiin liittyy hänen predestinaatiokäsitykseensä, jonka mukaan Jumala on ennen aikojen alkua valinnut turmeltuneesta ihmissuvusta ne, jotka hän kutsuu omakseen, ei vain evankeliumin ulkoisella, vaan myös sisäisellä Pyhän Hengen kutsulla. Nämä valitut tulevat Jumalan omiksi ja heidät varjellaan pelastuksessa loppuun saakka.

Lutherin mukaan armo annetaan ihmiselle Jumalan ennaltamääräämyksen (Ef. 1:11), ei meidän omien pyrkimystemme tai halajamisemme mukaisesti. Näin ollen armo tulee "välttämättömyyden pakolla" valittujen osaksi.

Luther tekee eron Jumalan julistetun ja majesteetin salatun tahdon välillä. Julistetussa tahdossa Jumalan laupeus tarjotaan kaikille evankeliumin julistuksessa. Jumalan salattua tahtoa Luther kutsuu "pelottavaksi" sillä siinä hän "neuvonsa mukaan määrää, ketkä ja minkälaiset ihmiset hän tahtoo olemaan alttiita julistetulle ja tarjotulle armolle ja siihen osallisia". "Tätä tahtoa", Luther sanoo, "ei sovi tutkistella, sitä on vain kunnioittaen palvottava Jumalan majesteetin mitä syvimmin kunnioitettavana salaisuutena; sen hän on pidättänyt itselleen ja se on meiltä evätty paljon ankarammin kuin Korykoksen luolan lukemattomat sokkelot" (SR/137).

Luther tuskin tarkoittaa sitä, ettei kysymystä Jumalan valinnasta sinänsä ole soveliasta pohtia, sillä hän itse käsittelee tätä kysymystä hyvin paljon Sidotussa Ratkaisuvallassaan, ja jossain määrin muissakin teoksissaan. Lähinnä hän tarkoittanee, ettei meidän ole soveliasta tutkistella ketkä ovat ja ketkä eivät ole valittuja. Meidän on julistettava Jumalan Kristuksessa paljastettua tahtoa kaikille. Sillä Kristuksessa on kaikki pelastukselle välttämätön paljastettu. Häntä on julistettava "siitä huolimatta, että hän useimmille on loukkaukseksi, niille, jotka majesteetin salatun tahdon mukaisesti joko jätetään heidän oman onnensa nojaan tai paadutetaan eivät ota vastaan häntä, joka tahtoo, puhuu, tekee ja tarjoaa, niin kuin Johannes (Joh. 1.5)" (SR/146).

Luther myös erottelee ulkoisesti ja sisäisesti julistetun sanan. Hän selvittää Jeesuksen sanoja Joh. 6:44 sanoen, että

" evankeliumin sanaakin, josta tässä raamatunkohdassa on puhe, turhaan kuullaan, ellei Isä sisimmässä puhu, opeta ja vedä . . . ei yhden yksikään ihminen seuraa, ellei Isä sisimmässämme näytä muuta ja vedä toisin . . . Jumalaton sitä vastoin ei sanaa kuultuaan tule, ellei Isä häntä sisäisellä tavalla vedä ja opeta ja sen hän tekee lahjoittaessaan Hengen. Mutta silloin onkin kysymys toisenlaisesta vetämisestä kuin on se, mikä ulkonaisesti tapahtuu: siinä

näytetään Hengen valaisemisen välityksellä Kristus, jolla ihminen mitä suloisimmalla kiireellä kiidätetään Kristuksen tykö" (SR/318-319).

Jumalan valinnasta puhumisen hyöty on Lutherin mukaan siinä, että se kukistaa ihmisen oman ylpeyden ja opettaa tuntemaan armon:

"Jumala on varmasti luvannut armonsa alennetuille, toisin sanoen, murheenalaisille ja epätoivoisille. Ihminen ei kuitenkaan voi tulla perusteellisesti alennetuksi ennen kuin tietää, että hänen autuutensa ei ensinkään riipu hänen omasta kyvystään, päätöksistään, pyrkimyksistään, tahdostaan ja teoistaan, vaan kokonaan toisen, nimittäin Jumalan ratkaisusta, päätöksestä ja tahdosta ja teosta yksin. Niin kauan kuin ihminen on siinä vakaumuksessa, että hän pelastukseksensa kykenee johonkin, vaikka kuinka vähäiseen, hän pysyy luottamuksessa omaan itseensä, kokonaan olematta epätoivoinen itsestään; hän ei siis tule alennetuksi Jumalan viedessä, vaan valikoi jonkin paikan, ajan ja teon ja ainakin odottaa ja toivoo sellaista, jonka turvin pääsisi pelastukseen. Se taas, joka ei ensinkään epäile kaiken riippuvan Jumalan tahdosta, se epäilee kokonaan itseänsä, ei valikoi mitään, vaan odottaa Jumalaa, joka vaikuttaa, se on armoa lähimpänä pelastetuksi tulemisen asiassa. Näitä asioita ilmoitetaan julkisesti valittujen tähden, että he tällä tavalla alennettuina tulisivat ja mitättömiksi tehtyinä tulisivat autuaiksi. Muut vastustavat alentamista, jopa kiroavat moisen epätoivonopetuksen: he vaativat itselleen jätettäväksi jotakin tai edes pikkuruisenkin, jonka voivat täyttää. Nämä jäävät salaylpeiksi, Jumalan armon vastustajiksi." (SR/49-50)

Myöhemmin Luther, mielenkiintoisessa omaelämäkerrallisessa välähdyksessä, tunnustaa itsekin usein joutuneensa tämän totuuden äärellä aivan epätoivon partaalle, mutta sittemmin tajunneensa sen arvon:

"Jumalan kaikkivalta ja ennaltatietämys tekevät mitättömäksi vapaan ratkaisuvallan opin ... Tietenkin mitä syvimmin loukkaa sitä yleistä ajatusta eli luonnonjohtoista järkeä se, että Jumala pelkän tahtonsa mukaan hylkää, paaduttaa ja tuomitsee kadotukseen ihmisiä aivan kuin hän olisi mielissään synneistä ja onnettomien kovista ja iankaikkisista tuskista, hän, jota ylistellään niin äärettömän laupeaaksi ja hyväksi. Tällainen ajatus Jumalasta on tuntunut epäoikeutetulta, julmalta ja sietämättömältä, ja vuosisatojen varrella on moni huomattu mies siihen loukkaantunut. Ja kuka ei loukkaantuisi? Minä itse olen monen monituista kertaa siihen loukkaantuneena joutunut siinä määrin epätoivon ja helvetin syvyyksien partaalle, että jo toivoin, ettei minua milloinkaan olisi luotu ihmiseksi, ennen kuin ymmärsin, kuinka terveellistä ja kuinka lähellä armoa se epätoivo on." (SR/200)

Luther näkee predestinaatioissa sielunhoidollisen ulottuvuuden. Siellä täällä tuotannossaan Luther kohdistaa huomionsa kysymykseen siitä kuinka uskova ihminen löytää rauhan omaantuntoonsa. Hän kiinnittää tähän huomiota myös käsitellessään predestinaatioajatuksen hyötyä aralle omalletunnolle. Uskovalle tästä kaikesta on nimittäin se hyöty, että hän tietää olevansa varmasti turvassa, kun pelastus on kokonaan Jumalan käsissä. Omien tekojen ja vapaan ratkaisuvallan varaan rakentaessaan ihmisen omatunto jää ainaisen epävarmuuden valtaan. Sillä tekipä kuinka mielestään täydellisen hyvän teon jää aina epävarmuus siitä oliko teko Jumalalle otollinen, vai tarvitaanko jotain muuta. Lutherille tyypillinen sielunhoidollinen huoli omantunnon rauhasta näkyy mm. seuraavassa katkelmassa:

"Nyt sitä vastoin, kun Jumala on ottanut autuuteni minun oman ratkaisuni ulkopuolelle, pidättänyt sen oman ratkaisunsa varaan ja luvannut varjella minut, ei omien tekojeni ja juoksemisieni vuoksi, vaan oman armonsa ja laupeutensa tähden, niin minä saan olla levollinen ja varma siitä, että hän on uskollinen eikä puhu minulle valhetta ja että hän lisäksi on niin voimakas ja suuri, etteivät mitkään riivaajat eikä mitkään onnettomuudet kykene häntä kukistamaan tai minua hänen käsistään ryöstämään. "Kukaan ei," hän sanoo, "ryöstä heitä minun kädestäni, sillä minun Isäni, joka on heidät minulle antanut, on suurempi kaikkia" (Joh. 10:28 s.). Tästä johtuu, että vaikkakaan eivät kaikki, niin ainakin jokunen, jopa moni pelastuu, kun sitä vastoin vapaan ratkaisun kyvyn avulla kukaan ei tule varjelluksi: kaikki me viimeistä myöten hukkuisimme. Silloin me myös olemme turvallisen varmoja siitä, että olemme Jumalalle otolliset, emme tekemme ansion tähden, vaan hänen meille lupaamansa sydämellisen suosion tähden, ja vielä varmoja siitä, että toimimmepa liian vähän tai huonosti, hän ei sitä meille viaksi lue, vaan isän tavoin antaa anteeksi ja parantaa. Tämä on kaikkien pyhien kerskaus heidän Jumalassansa" (SR/321-322)

Lutherin predestinaationäkemyistä on ollut syytä selvittää näinkin laajasti, sillä se on keskeinen ratkaisu siihen ongelmaan miten ihminen, jonka tahto on "muuttumattomuuden välttämättömyydellä" sidottu niin syntiin, ettei ihminen itse kykene edes saattamaan alulle mitään mikä koituisi hänen pelastukseksi. Armon on tultava kokonaan Jumalalta. Ja juuri siihen Luther vastaa vahvalla predestinaationäkemyksellään, joka tekee vapaan ratkaisun tyhjäksi. Lutherin predestinaationäkemykseen sisältyy kaksinkertaisuus: Valitut pelastuvat, koska Jumala armahtaa heidät – ne, joita ei ole valittu eivät pelastu. Heidät "Jumalan salatun tahdon mukaan joko jätetään oman onnensa nojaan tai paadutetaan".

Armon saavien kohdalla kysymys on Jumalan lapeudesta. Niiden kohdalla, jotka "jätetään oman onnensa nojaan" toteutuu oikeudenmukaisuus, sillä Lutherin mukaan he joutuvat kadotukseen omasta syystään. Tämä voi aluksi tuntua ristiriitaiselta. Kuinka kadotustuomio voi olla oikeudenmukainen, jos pelastus on kiinni Jumalan predestinaatiosta? Tähän Jumalan oikeudenmukaisuutta koskevaan ongelmaan Luther vastaa vetoamalla Jumalan paljastettuun ja salattuun tahtoon. Jumalan julistetun tahdon valossa on oikein sanoa, että hukkumisemme on meidän oman tahtomme syytä. Julistetussa sanassaan pelastava tahto tulee jokaisen luokse ja ulottuville. Siinä hän ilmaisee tahtovansa kaikkien pelastumista. Sen sijaan "tahdon syytä on se, ettei se päästä [Jumalaa] ihmisen tykö, niin kuin hän sanoo Matteuksen evankeliumin 23. luvussa (37. jakeessa): 'Kuinka usein minä tahdoinkaan koota sinun lapsesi, mutta sinä et tahtonut!'" (SR/139). Tässä yhteydessä on hyvä muistaa mitä Luther on aikaisemmin sanonut tahdosta, joka ei toimi pakotettuna vasten tahtoaan, vaan halulla ja mielihyvin tekee pahaa. Näin ollen ihminen kuullessaan Jumalan julistetun sanan, jossa jokaiselle tarjotaan lapeutta, ja sen torjuessaan toimii omasta halustaan ja torjuu arnotarjouksen omaehtoisesti ja vapaasti, ei pakotettuna. Siksi Luther saattaa sanoa niiden, jotka eivät ole valittuja, joutuvan kadotetuiksi omasta syystään.

Mutta miksi Jumala ei kaikkien kohdalla, niin kuin hän tekee valittujen kohdalla, muuta tahtoa, niin että he vastaisivat julistettuun sanaan? Tässä kohden Lutherin mukaan tulee seinä vastaan. Tämän

pidemmälle emme Jumalallisen salaisuuden verhon taakse voi päästä. "Kuitenkaan ei ole luvallista tutkia, minkä tähden jumalallinen majesteetti ei poista tai muuta tätä tahtomme vikaa kaikissa ihmisissä, vaikka se ei ole ihmisen vallassa, tai minkä tähden hän lukee sen ihmisen syyksi, vaikka ihminen ei voi päästä siitä vapaaksi. Tutkit sitä minkä tutkit, kuitenkin et milloinkaan pääse sen perille," Luther kirjoittaa (SR/139).

YHTEENVETO JA LOPPUHUOMIOT

Lutherin mukaan ihminen on syntiinlankeemuksen johdosta menettänyt alkuperäisen vapautensa, niin että hänellä ei ole vapaata ratkaisuvallaa uudestisyntymistä edeltävässä tilassa. Ilman armoa ja Pyhää Henkeä ihmisen tahto on muuttumattomuuden välttämättömyydellä sidottu synnin orjuuteen, eikä ihminen kykene itseään muuttamaan. Tämän vuoksi hän ei kykene mihinkään sellaiseen hyvään, joka voisi koitua hänelle pelastukseksi. Ihminen tekee ainoastaan paha, koska hän ei tee luonnollisessa tilassaan mitään rakkaudesta Jumalaan. Ihminen tekee paha tahtonsa luonnon mukaisesti, omasta halustaan, ei vastentahtoisesti pakotettuna. Lankeemuksen tähden ihmisen tahto ei ole eheä, vaan synnin orjuuttama.

Jumala, ennaltamääräämyksensä mukaisesti vapauttaa pelastukseen valitun ihmisen tahdon synnin orjuudesta julistetun evankeliumin sanan ja Pyhän Hengen sisäisen kutsun välityksellä, niin että he ottavat julistetun evankeliumin sanan vastaan ja pelastuvat. Heidän tahtonsa vapautetaan tekemään hyviä tekoja, jotka ovat hyviä siksi, että ne nousevat rakkaudesta Jumalaan.

Luther ei kiellä ihmisen vapautta niissä asioissa, jotka ovat ihmisen vallassa, hänen alapuoolellaan. Tahdon vapaus ei kuitenkaan kosketa ihmisen yläpuolella olevia, pelastukseen liittyviä asioita.

Lutherin näkemys on *kompatibilistinen*: ihminen tekee syntiä, ei väkivalloin pakotettuna ikään kuin vastentahtoisesti, vaan syntiinlankeemuksen turmeleman tahdon olemuksen mukaisesti, joka haluaa tahtoo tehdä syntiä ja toimia Jumalaa vastaan.

Lutherille kysymys tahdon vapaudesta ei ollut vain teoreettinen. Muutamat välähdykset hänen omasta kamppailuistaan aiheen äärellä ja viittauksista kristityn omantunnon vapauteen osoittavat minkälaisen sielunhoidollisesti tärkeän ulottuvuuden Luther asiassa näkee. Hänen mielestään ne monet erilaiset katumusharjoitukset, joita paavi on keksinyt ja joita luostareissa jatkuvasti harjoitetaan ja keksitään lisää nousevat viime kädessä siitä väärästä käsityksestä, että pelastus on ihmisen vapaan ratkaisun vallassa. Tästä Lutherin mukaan nousevat kaikki ihmisen yritykset omilla teoillaan ansaita pelastus. Niin kauan kuin ihminen uskoo voivansa itse tehdä jotain, vaikka kuinka vähäistä, hän sortuu keksimään kaikenlaisia uskonnollisia tekoja Jumalan pelastavan mielisuosion

hankkimiseksi. Samalla hän jää kuitenkin loputtomaan epävarmuuteen siitä, onko hän sittenkään tehnyt sen mitä Jumala vaatii.

Miten keskeisenä Luther piti kysymystä sidotusta ratkaisuvallasta, se käy ilmi hänen teoksensa aivan lopusta, jossa hän kiittää Erasmusta siitä, että tämä oli haastanut Lutherin kirjoituksellaan tähän teologiseen voimainmittelöön:

"...minä julkisesti kiittämällä kiittelen sinussa sitä, että sinä yksin ja ennen kaikkia muita olet käynyt käsiksi tähän tärkeään asiaan, nimittäin asian ytimeen- väsyttämättä minua paavikuntaa, kiirastulta, aneita ynnä muita sellaisia turhanpäiväisyyksiä koskevilla sivuseikoilla - asiaan, joilla melkein kaikki tähän asti ovat minua ahdistaneet, vaikka menestyksettä. Sinä yksin ja ainoana olet oivaltanut asian ytimen: sinä olet kuristanut minua kurkusta. Siitä minä koko sydämeistäni sinua kiitän, sillä juuri tämän kysymyksen parissa minä halukkaasti askartelen..." (SR/328)

Voidaan tietysti herättää kysymys siitä kuinka oikeassa Luther meidän mielestämme oli tiivistäessään uskonpuhdistuksen ja jopa evankeliumin ytimen tähän yhteen ainoaan kysymykseen ihmisen tahdon vapaudesta. Vai oliko kysymyksessä lähinnä hänen toisaalla (esim. Tunnustuskirjoissa) lausumansa periaate, että edes ehdonvallan asioissa ei vainojen ja hengellisen taistelun aikana saa vastustajalle antaa vähääkään periksi, koska vastustaja käyttäisi pienintäkin myönnytystä suurempien harhojensa sisään ujuttamiseksi.

Sidottu Ratkaisuvallalta oli Lutherin mielestä Katekismuksen ohella hänen merkittävin teoksensa. Teokselleen antamasta merkityksestä huolimatta tämän kirjoittajasta tuntuu, että myöhemmät sukupolvet eivät ehkä sittenkään ole antaneet teokselle samaa keskeistä asemaa, joka sillä Lutherin mielestä oli.